

קושית רבי זירא מתייחסת רק כלפי חיוב מיתה [וכן כתב הרי"ד לגרוס בגמרא: 'וכי יש לך עבודה שכשרה בלילה וזר חייב עליה מיתה'. ואף לפי גרסתנו מתפרשים הדברים כן, כפי שפירש רש"י (בסוף העמוד) על קושית רבי זירא דלהלן. וכ"כ בתורא"ש ועוד]. אבל הדין השני שצריך לפרקה ולסדרה כהן, נשאר קיים לפי האמת (כן פסק הרמב"ם ביאת מקדש ט, ט. וכהסבר הכסף-משנה. וכן כתב הריטב"א). ויש מי שפרש קושית רבי זירא גם לענין כשרות העבודה בדיעבד, שכיון שכשרה בלילה – כשרה אף בזר (לקוטי הלכות). ופרש כן רק ללשון ראשונה, אבל ב'איכא דאמר' הקושיא היתה רק כלפי חיוב מיתה משום עבודה שאינה תמה כמו שכתב רש"י. אך כאמור מדברי הראשונים נראה שגם בלשון ראשונה לא הקשה רבי זירא אלא על חיוב מיתה).

'... והרי תרומת הדשן? – תחלת עבודה דיממא היא' – אבל סידור מערכה אינו נחשב כתחילת עבודת היום. ואף על פי שהוא נעשה לאחר תרומת הדשן [כמבואר בסדר תמיד, וכמו ששנינו 'מי שזכה בתרומת הדשן זכה בסידור המערכה'] – אעפ"כ נחשב כעבודת לילה כי בקדשים שייך הלילה ליום שלפניו להקטרת אמורים ופדרים של אתמול וצריך לסדר כמה פעמים את המערכה במשך הלילה, הלכך הסידור שייך ליום שעבר, אבל תרומת הדשן הריהי מכשרת את המערכה להקטרת היום כמו תרומה המכשרת את השירים, לכן היא נחשבת תחילת עבודת היום (תוס' הרא"ש ועוד).

א. יש לדקדק מלשון התוס' להלן (לג. ד"ה אביי מסדר מערכה) 'אמאי לא קא חשיב נמי תרומת הדשן דהויא נמי תחילת עבודה דיממא' – משמע שאף סידור מערכה כן הוא. וקשה מסוגיתנו. ויש לדחות שכונתם רק להוציא שאינה סוף עבודת היום.

ב. עוד בענין תרומת הדשן, אם היא תחילת עבודת היום או סוף עבודת הלילה, ע' בחדושי ר' אריה לייב מאלין (ח"ב יב) שפירש בדעת הרמב"ם שתלוי אם עשאה בלילה או ביום.

דף כח

'הכי קאמר יפייסו לה בפני עצמה – כדאמרין'. לפי גרסתנו נראה לפרש 'כדאמרין' – בראש הפרק, שלכך תקנו שהכהן שזכה בתרומת הדשן הוא יזכה בסידור מערכה ובשני גזירי עצים – כדי שיבואו לפייס על תרומת הדשן. מאותו הטעם לא תקנו לה פייס בפני עצמה (עפ"י רבנו חננאל; רש"ש). ומהרש"א הגיה: 'אלא כדאמרין'. וזהו לפי פירוש התוס' שהגמרא עתה חוזרת בה מה'איכא דאמרין' ומסיקה כלשון ראשונה שזר שסידר שני גזירי עצים חייב הואיל ועבודת יום היא [ולא משום שהיא 'עבודה תמה']. ומעתה אין להקשות יפייסו לה בפני עצמה, כי קושיא זו אינה קיימת אלא ללשון אחרונה ששני גזירי עצים היא עבודה חשובה שאין אחריה עבודה לעולם, כי היא עבודה אחרונה של הלילה לפי לשון זו.

ויש נפקותא בדבר; לפי גרסתנו, וכן נראה בפשטות מפרש"י, יוצא למסקנא שסידור שני גזירי עצים כשר בלילה – ללשון אחרונה. וכן משמע שנקט רב אשי, הגם שדחו בגמרא את הוכחתו (וכן נקטו כהלכה פשוטה התוס' ישנים להלן לג. ד"ה מערכה. וע"ש בע"ב ד"ה בבקר. וי"ל). וכן נקט רבנו אליקים לעיל כו במשנה. וכן נקט המנחת-חינוך קלב, ד – עפ"י מסקנת סוגיתנו).

ואולם לפירוש התוס' שנדחו דברי ה'איכא דאמרין' הרי שלמסקנת הסוגיא סידור שני גזירין עבודת יום הוא.

א. פסק בלקוטי הלכות (עמ' 16) שמסתבר להחמיר כלשון ראשונה, שסידור שני גזירין – עבודת יום היא. וצ"ב שלא הזכיר שלפי התוס' כן הסיקו בגמרא במפורש.

ב. התוס' במנחות (צ. ד"ה תמיד) כתבו על פי הגמרא להלן לג. שסידור שני גזירין קדם לתרומת הדשן. ונראה פשוט שכונתם לדישון מזבח הפנימי כמפורש בדף לג, ולא לתרומת הדשן שבעצם כשרה בלילה לכולי עלמא.
ג. כתב הריטב"א, ללשון אחרונה שסידור שני גזירי עצים כשר בלילה היינו דוקא מחצות שהרי נאמר 'בבקר בבקר' – תן בוקר לבוקרו של לילה (כמו שאמרו לעיל כ: לענין תרומת הדשן).
וצריך עיון לפי זה מהו שאמרו להלן (לג:): 'בבקר בבקר' שנאמר בשני גזירי עצים אינו נצרך לגופו, והלא לימדנו הכתוב בזה שאינו כשר אלא מחצות. וצריך לומר שהסוגיא שם סוברת עבודת יום הוא, וכלשנא קמא. וכן נראה מדברי התוס'–ישנים שם.

פרק שלישי

'מתיא בן שמואל אומר: האיר פני כל המזרח עד שבחברון...' מתיא (או 'מתתיא') היה ממונה על הפייסות (שקלים ז:), וכיון שהיו מפייסים כשהאיר היום היה מתיא אומר 'האיר פני כל המזרח...'. – כדי להתחיל בפייס ובעבודות היום (רש"י ותוס' מנחות ק. ד"ה מתתיא).
ויש מפרשים עפ"י סגנון המשנה והברייתא [שלא אמרו 'מתיא בן שמואל היה אומר'] וספק הגמרא דלהלן, שדברי מתיא בן שמואל בתורת תנא נשנו כאן (ריטב"א; המפרש לתמיד ל. ועתו"י ותורא"ש ועוד).

אף על פי שבכל המצוות הנוהגות ביום גזרו חכמים שלא לעשותן לכתחילה קודם הנץ החמה, מפני הטועים – במצוה שנאמר בה 'בוקר' קבעו חכמים זמנה משהאיר המזרח מפני שהקדמתה מצוה. ועל כן התמיד נשחט משהאיר המזרח (עפ"י מלחמות ה' לרמב"ן ריש ברכות).

הארת המזרח, יש אומרים שהוא זמן מה אחר עלות השחר (ערש"י סוכה כט. ריש פסחים ומנחות סח. רש"י מגילה כ.). וי"א שהוא עמוד השחר שבכל מקום (עפ"י שנות אליהו ריש ברכות. וע' באה"ל נח, ד פט, א שהוכיח כן מדברי הרשב"א והביא כן מעוד פוסקים. וכתב שיש להחמיר בכל דבר שאינו כשר אלא ביום, שאם עשהו קודם הארת המזרח – לא יצא). והארת כל המזרח הוא זמן מאוחר יותר (ע' בפי"מ להרמב"ם ובהל' תמידין א, ב).
והתוס' להלן (לו:): כתבו שהתמיד נעשה בעמוד השחר, ומשמע מפשט דבריהם שהיה נעשה בפועל בשעה זו. ושמא עלות השחר לאו דוקא אלא קרוב לו, או שמא נקטו הלכה כת"ק וסברו שהארת המזרח היינו עמוד השחר.

(ע"ב) 'צלותיה דאברהם מכי משחרי כותלי'. אף על פי שיצחק תיקן תפילת המנחה (ברכות כז:): – אחר שתיקנה יצחק היה אומרה גם אברהם. או גם יש לומר: אברהם היה אומרה מתחילה שהרי קיים את כל התורה כולה כדלהלן, אלא שיצחק הוא זה שתיקנה לכלל אנשי ביתו ולדורות (עפ"י תוס' ישנים ותורא"ש וריטב"א כאן, תוס' וש"ד בברכות כו. וע"ע תורי"ד).

'אמר רב ספרא: צלותיה דאברהם מכי משחרי כותלי'. אמר רב יוסף **אנן מאברהם ניקום וניגמר?!'** ודאי רב ספרא בא להשמיענו שיתפלל האדם בעת ההיא, שאם לא כן מה בא להשמיענו במנהג האבות, מה שהיה היה (ריטב"א).

– יש מפרשים משום זריזות למצוה עושים אותה מיד בהגיע זמנה (ע' פני יהושע שבת ט ועוד). ויש מי שכתב לפרש שנכון לקיים המצוה מיד כשנראה שינוי סדר הזמנים, שהקב"ה משנה עתים – אז יש לשבח לפניו [כמבואר במדרש ויצא סח].

ובכך מתפרשים דברי הגמרא בסמוך 'דילמא כותלי דבית המקדש בשש ומחצה משחרי משום דלא מכווני טובא' – לכך באותו מקום זמן המצוה הוא בשש ומחצה, שרק אז ניכר שינוי הזמנים. ולפי זה משמע מכאן שמצוה להתפלל מנחה אחר חצות. ואכן כך היא שיטת הרא"ש והטור (רלג) וכן משמע מרש"י (בתענית כו:), אך הרמב"ם והשלחן-ערוך לא פסקו כן. וצ"ע (עפ"י שפת אמת). וכבר נחלקו הראשונים להלכה; יש אומרים שעדיף להתפלל קודם שקיעת החמה [אך לא סמוך ביותר, שמה יאחר זמנה. ע' ברכות כט] שאז הוא עת רצון [וגם באותה שעה ניכרת התחלפות הזמנים], ואף קרבן התמיד היה קרב בכל יום בתשע שעות ומחצה ועל כן זהו עיקר זמן תפילת המנחה [לפי סברא זו ראוי להודרו בהגיע זמן 'מנחה קטנה', אך לפי הסברא הקודמת עדיף להסמיכה יותר לשקיעת החמה], או אף לכתחילה רשאי להתפלל מיד בהגיע זמן המנחה (ע' בכל זה בהגהות מיימוניות תפלה ג, ד מרבנו חננאל; שו"ת הרשב"א ח"ב תרעו; טשו"ע רלג, א ובהגר"א ומשנ"ב שם; פנ"י שבת ט. וע"ע במובא ביוסף דעת שבת קיה-ק"ט בסיכומים).

'אי נמי שאני אברהם דאיצטגנינות גדולה היתה בלבו. אי נמי משום דזקן ויושב בישיבה הוה'.
נראה שבא עתה לפרש באופן אחר קושית רב יוסף, שלכך אין לנו ללמוד מאברהם להתפלל מכי משחרי כותלי [והרש"ש צדד להגיה 'אלא שאני אברהם...'].

'אמר רב: קיים אברהם אבינו כל התורה כולה...' פירשו בספרים (עפ"י האריז"ל ועוד; ספר פרי הארץ פר' ויקרא. וע"ע במכתבים שבסוף הספר עמ' 64 בצ"ד זיטאמיר) שאין הכוונה למעשי המצוות ממש אלא שהאבות בכל פעולותיהם 'ארציים' כיוונו ותיקנו אותם הכוונות והתיקונים שיש במצוות התורה. על קושיית המפרשים מפני מה לא מל אברהם את עצמו קודם שנצטוו, והלא קיים כל התורה כולה – ע' קדושת לוי לקוטים חדשים; אוהב ישראל לקוטים (עמ' שמח); תפארת שלמה סוכות. עוד בענין תורתם של אבות, ועל השאלה כיצד נשא יעקב אבינו שתי אחיות – ע' בפרוש הרמב"ן בראשית כו, ה; שו"ת הרשב"א ח"א צד; שו"ת הרשב"א ח"ב תרצו; חדושי אגדות מהרש"א כאן; שו"ת משיב דבר ח"ה קה.

'קיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין...' כלומר אפילו מצוה קלה מדרבנן כגון עירובי תבשילין שאינה אלא לזכר בעלמא שיברור מנה יפה לשבת. והקילו בה שדי בכזית לכל העומדים בתוך התחום (עפ"י ריטב"א; עין יעקב).

ויש מפרשים 'עירובי תבשילין' – שנמנע מלערב תבשילי חלב עם בשר, כמו שכתוב ויקח חמאה וחלב ואחר כך ובן הבקר אשר עשה – אבל לא להפך (עפ"י בעלי התוספות על התורה. וע"ע בשו"ת חתם סופר יו"ד עג). יש שהגיהו 'עירובי תחומין' [והיה כתוב בראשי תבות: 'ע"ת' ופתחוהו בטעות] – דרשו מ'עקב אשר שמע...'
– מצוה התלויה בפסיעות העקב, שלא לצאת חוץ לאלפים אמה (עפ"י מהר"ץ חיות. וכן אומרים בשם הגר"א. וכן היא הגירסה בשו"ת הרשב"א (ח"א צד) ובספר האשכול תפילה ז).

ע"ע באורים ורמזים: מהרש"א; עבודת ישראל אבות ג, ד ד"ה ועל דרך; שפתי צדיקים (דינאוויץ) ר"פ דברים; 'חדושי הגר"ה על הש"ס' תלה; נאות דשא ח"א עמ' רלא; שם משמואל לך תרע"ב עמ' צד; עלי שור ח"ב עמ' תקמז-ח.

*

'הרואה אומר ברקאי' –

'הרואה' – פירושו מי שעניו פקוחות וחכמת אלקים בקרבו, יוכל להבחין בין יום ובין לילה גם

בשבתו בחדר סגור ואופל, בהרגשתו השינוי בחינת יום שהוא בוקר, זמן החסד וגדלות המוחזק, ובין בחינת לילה. וזה הרואה אומר ברקאי' (עבודת ישראל ליום הכפורים).

זריזין מקדימין למצוות' –

לא אמרו זריזים מקדימים המצוות' – משמע, מקדימים את עצמם למצוה, כי עיקר הזריזות צריכה להיות בהכנה שצריך אדם לזרוז עצמו בהכנות לקיום המצוה, ובשעה שהוא מוכן – יקיימה (עפ"י נאות דשא ח"א עמ' רי – מבעל אבני נזר).

דף כט

'מאי טעמא דרבי, דכתיב למנצח על אילת השחר...' כן דרך הגמרא בכמה מקומות להביא מקור וסייעתא מן הכתובים אף לדברים הגלויים וניכרים לכל. ע' בגטין ו: 'זהא בבל לצפונה של ארץ ישראל קיימא, דכתיב 'ויאמר ה' אלי מצפון תפתח הרעה'. וע"ש בספר ברכת אברהם; עלה יונה עמ' קטו. ויש מי שכתב, הואיל ובתוספתא מצינו מחלוקת על דברי רבי, לכך הביאו סיוע לדבריו מהמקרא (עפ"י רא"מ הורביץ). ויש מי שפרש שרצו לבאר מה משמיענו רבי כיון שניכר הדבר לכל – לכך אמר שדבריו באו כדי לפרש הכתוב 'למנצח על אילת השחר' (עפ"י שפת אמת).

ראה במאמר הר"י מרצבך זצ"ל המובא בסוף הספר – על תופעת 'איילת השחר' בסוף הלילה.

'אלא למאן דאמר אסתר לא ניתנה לכתוב...' יש מפרשים שמדין תורה אסור לכתבה כשאר תורה שבעל פה אבל מדרבנן ודאי ניתנה ליכתב לכל הדעות, והלא שנינו 'קראה על פה – לא יצא' (עפ"י תוס' ישנים). ויש מפרשים, ודאי מותר לכתבה מעיקר הדין, אלא לא ניתנה להכתב להיות בכלל כתבי הקדש שנכתבו ברוח הקדש, ואינה מטמאה את הידים כמותם (עפ"י רש"י ריטב"א ועוד). מהתוס' במגילה (ז). משמע לכאורה שכשאמרו כאן 'לא ניתן להכתב' – היינו אפילו מדרבנן. ועיין שם במהרש"א וקרני ראם שהקשו על כך.

'בשלמא עולת העוף...' ע' ביוסף דעת מנחות ק.

(ע"ב) 'וכל הקרב בלילה – קדוש בלילה.' התוס' (במנחות ק ובתמורה יד.) הביאו בשם רש"י שהכוונה לשמן הניתן במנורה (כן פירש רבנו אליקים). ודחו זאת שאין שייך בזה לשון 'קרב'. אכן מדברי רש"י יש לשמוע ששייך גדר 'הקרבה' כלפי השמן שבמנורה, ועיקר זמנה של 'הקרבה' זו – בלילה. ע' בזה בספר מקדש דוד קדשים כא,ה; שו"ת שכת הלוי ח"א קצו רג ובח"ו קונטרס הקדשים יג; בית ישי קכג. וע"ע חזו"א מנחות ל,ז. [יתכן לבאר בזה לשון 'העלאה' שנאמרה בנרות; 'בהעלותך את הנרות' (ע"ש ברש"י), 'להעלות נר תמיד' – על שם שהשמן שבנר עולה כקרבן]. לפרש"י שמדובר על הנרות, יש מקום לפרש הגירסה 'כל הקרב בלילה קדוש בלילה' [ולא 'בין ביום בין בלילה'] – שעיקר זמן